

ХУДОЖЕСТВЕНИЯТ МУЗЕЙ И ТВОРЕЦЪТ

ТАТЯНА ЦАНКОВА

За разлика от историческия музей художественият музей изпълнява значимата за обществото мисия да предлага освен познания и разбиране, оценка и съпреживяване на изкуството. Художественият музей притежава и представя оригинални произведения на изкуството на известни и по-малко известни автори. Основна негова функция е да съхранява, обогатява, изучава и популяризира пред публика художественото ни наследство. Като публична институция той спомага за формиране на естетически вкусове в обществото. На музейна територия се осъществява процесът на възприемане и съпреживяване на художествените творби. В този смисъл художественият музей се явява територия на духа и медиатор между твореца и ценителите на неговото изкуство.

Домът на хумора и сатирата е специализиран художествен музей, създаден през 1972 година, за да събира, съхранява и популяризира хумористичното изкуство на народите по света, като създава колекции и ги експонира. Той формира художествен фонд "Хумор на народите", в който се опазват над 51000 творби, класифицирани по направления: карикатура, графика и рисунка, живопис, скулптура, плакат, карнавални маски и костюми, африкански ритуални маски, филателни ценности и др. ДХС притежава научен архив, в който се съхраняват творчески досиета на авторите-участници в международни и национални конкурси, както и богата сбирка от словесен комичен фолклор и изследвания върху маскарадната обредност, празничното веселие и карнавалите по света. Информационната банка на ДХС съдържа сведения за над 10800 творци и 2000 институти в 173 страни в света.

ДХС развива богата издателска дейност: каталози - албуми на Международното биенале на хумора и сатирата в изкуствата (МБХСИ), сборници от библиотека "Благолаж", сборник "Вицът", сборници с къси хумористични разкази от поредицата "Смях и болка", туристически гидове "Габрово - столица на хумора" и др. Специален CD-ROM "Щипка хумор дневно - 20-21 век" е посветен на художествените колекции на ДХС и тяхното представяне. За 32 години ДХС е осъществил над 600 изложби в страната и е стъпил на всички континенти (без Антарктида).

Всички тези постижения на художествения музей не биха били възможни

без съдействието на няколко творчески личности, дали тласък за развитието му, и без приноса на екипа от професионалисти на ДХС. Отдаваме дължимото и на творците на хумористично изкуство, дарили голяма част от художествените ценности в ДХС. Всички те оставят свои издания и в специализираната му библиотека.

И понеже темата на настоящата конференция е за музея и личностите, които го съграждат, ще кажа, че в темелите на ДХС трайно са вплели живота и творчеството си личности като Стефан Фъртунов – първият директор на ДХС, и архитект Карл Кандулков – проектант на ДХС и кмет на Габрово през 70-те години на 20 век, който повярвал на една мечта – да се построи дом за творците на хумор и сатира, които са недолюбвани от всяка власт. Преценили са, че няма по-подходящ град в България за такъв дом. Защото още много преди да го има Домът, именно за Габрово и неговите жители се разказвали вицове и сборникът “Габровски анекдоти” бил издаден на 23 езика. Неизменно негов илюстратор бил Борис Димовски. Той звездно със Стефан Фъртунов (съставител) и Радой Ралин (автор на предговора и на мотото “Светът е оцелял, защото се е смял”) разнесли славата на габровци като пестеливи и находчиви балканджии, превърнали анекдотите за самите себе си в най-конвертируемата валута.

По това време един млад автор, навлизащ в своята 30-годишнина, търси признание. Георги Чапкънов завършва Художествената академия в София през 1969 година при професор Иван Мандов и доцент Илия Илиев. “В годините на осъзнатата ми младост исках да дам нещо на изкуството и на света”¹. От

Стефан Фъртунов и Георги Чапкънов – почетни граждани на град Габрово. Фотография – архив на ДХС.

дистанцията на годините (2004 година) Чапкънов прави своите умозаклучения, че “в мрачната духом комунистическа епоха имаше светли личности, които с

апостолски усилия, без помисъл за комерческо желание, със 100 процента алтруизъм си изградиха собствен паметник.”² Такъв човек според Чапкънов е кметът на Габрово, тогава архитект Карл Кандулков – влиятелен човек, който обединява усилията на много творчески личности в стремежа си да предаде на Габрово европейски облик, като го направи град на мостове и паметници с култови публични сгради. Именно кметът Кандулков и Фъртунов поръчват на Чапкънов да оживи пространството около ДХС с паметници на личности и герои, неподвластни на времето, населяващи обрнатия свят на смешното. Още преди да се прекрачи прага на Дома, запътилите се към него посетители попадат в Парка на смеха и се срещат с Чапкъновите “Хитър Петър”, “Чарли Чаплин”, “Дон Кихот и Санчо Панса”. Според скулптора “общественото внимание към мене от първите хора на Габрово ме задължаваше да направя нещо за този град и за този неповторим Дом на хумора, да предам специфично, оптимистично звучене на творбите в Парка, за да повдигна духа на огрухания човечец, да го

Георги Чапкънов. Хитър Петър, бронз, 1981 г., “Парк на смеха”, ДХС, Габрово.

Георги Чапкънов. Чарли Чаплин, бронз, 1983 г., “Парк на смеха”, ДХС, Габрово.

Георги Чапкънов. Дон Кихот, старо желязо, 1987 г., “Парк на смеха”, ДХС, Габрово.

Георги Чапкънов. Санчо Панса, старо желязо, 1989 г., “Парк на смеха”, ДХС, Габрово.

изкуша да прекрачи прага на този уникален музей”³. Творбите в Парка са изпълнени с различен материал – бронз или железни отпадъци. Габровци се шегуват, че в началото Чапа – както дружески го наричат – работел в бронз, но след като става почетен гражданин на Габрово (12 май 1987 година), сиреч габровец, започва да пести скъпия материал и да използва железни отпадъчни материали. Така че бронзовите скулптури “Хитър Петър” (1981 година) и “Чарли Чаплин” (1983 година) са “родени” преди Чапкънов да стане габровец, а “Дон Кихот” (1987 година) и “Санчо Панса” (1989 година), “Водното конче” (1991 година), “Оптимистична коза с гарга на гърба” (1995 година), след като във вените му потича габровска кръв.

Има общи особености в тези негови творби, правени една по една в продължение на 10-15 години. Една такава особеност е тяхното пространствено раздвижване. Както отбелязва професор доктор Венета Иванова в монографията си за Чапкънов, неговите творби се отличават с “многослойната им връзка със средата и публиката; с неповторимостта на пластическия замисъл, подсказан от същността на идеята, от смисъла на дадено явление или личност”⁴. От творбите му – независимо дали са рисунки, гравюри, малки пластики, монументални скулптури – неизменно струи хуманното начало, от тях блика неудържим жизнерадостен хумор, понякога примесен с романтични нотки. Те се характеризират с изчистена форма и игра на фантазията, в тях присъства “приказното начало, в което реалното се преплита с въображаемото”. Пластичният изказ на Чапкънов е наистина виртуозен – той създава въздействащи, “говорещи” пластични образи – плод на метафоричното му мислене и на скритата в тях енергия. С изразителните жестове на фигурите си той постига емоционално и психологическо въздействие върху зрителя, “внося в творбата магичност, обогатява едно състояние и го извежда на друго ниво”⁵.

Междувременно през 1975 година Чапкънов е участник във Второто МБХСИ. Почти на Христова възраст (32-годишен) получава Голямата награда на Биеналето – статуетката “Златният Езоп” за малката си скулптурна композиция “Адам и Ева”. По статут носителят на Голямата награда има право на самостоятелна изложба. Тя е първата за младия Чапкънов. На 1.04. 1997 г. в чест на 25-годишнината от създаването на ДХС Чапкънов, Димовски и Радой

Георги Чапкънов. Златният Езоп – Голямата награда на Международното биенале на хумора и сатирата в изкуствата-Габрово, бронз, 1977 г.

Ралин като личности-стожери правят изложбата "Тримата големи". Чапкънов показва направеното от него в областта на кавалетната скулптура, а Димовски показва цикъла си "Латински сентенции", Ралин открива изложбата, която е отразена в богато илюстрирана дипляна, издадена от Дома. Габрово и ДХС остават голямата любов на Чапкънов. Тук той създава много експериментални творби, преди да опита другаде по света. Във фонда "Хумор на народите" има 19 негови творби – малка пластика. Впрочем тези факти, както и следващите, свързани с Габрово, не са отразени в аделичната "Енциклопедия България" в статията за Георги Чапкънов⁶. В статията са отразени само факти от биографията на твореца (Георги Тодоров Чапкънов, р. 24.01.1943 година в село Вълчи дол, Варненско), свързани с неговото образование (завършва скулптура в Художествената академия "Николай Павлович" през 1969 година при професор Иван Мандов, където преподава по-късно – 1972-1985 – като асистент, доцент и професор), изтъква се, че е майстор на кавалетната скулптура и малката пластика. Нито дума за творческия му път, за монументалните скулптури и многобройни награди (повечето в чужбина). Все пак се акцентува, че в жанровите му сцени на преден план е изведено комичното, сатиричното и гротескното начало.

Чапкънов особено цени Международното биенале в Габрово – един престижен, според него, конкурс, оцелял повече от 30 години. Ето какво казва той през 1994г. в своя препоръка, приложена към проект за финансиране на каталога на Биеналето: "Едно от съвсем малкото останали красиви неща и инициативи в дните на дълбоката криза и депресия за България и културата ѝ със световни измерения е Биеналето на хумора и сатирата в Габрово. Това е изключително завоевание на града и страната, създадено с огромни усилия и труд в продължение на вече много години, намерило своето достойно място, вписвайки се в световните култура и оптимизъм." Той счита, че Биеналето е познато и ценено по света, има силни автори и добри постижения. Безспорна е ролята му за стимулиране на хумористичното творчество по света. Престижната Голяма награда "Златният Езоп" е съкровена мечта за всеки участник. Чапкънов неколккратно е бил председател (1991, 1995) и член (1997) на Международното жури на Биеналето. "Това са били празници за мене – да общувам с личности и култури непознати, а да ги чувствам близки."⁶ Заедно с организаторите от ДХС той се е радвал на участието на непознати творци от нови държави и на шедьоврите, създадени от младите. През 1997 година той заедно с други изтъкнати членове на Международното жури (професор Бернхард Холеман – Австрия, Ралф Стедман – Великобритания и Сусуму Ендо - Япония) участва със 17 нови пластички в специална извънконкурсна изложба "Почетно участие". Всички те даряват творби на ДХС. През 2003 година в чест на 30-годишнината на Биеналето ДХС организира изложба "Златните усмивки" на лауреатите на награди в петнадесетте издания на Биеналето. Сред участниците е и Георги Чапкънов с неговите "Дионисиеви вакханки I и II", които той дарява на фонда "Хумор на народите".

На Чапкънов дължим статуетките и плакетите, които ДХС връчва като престижни награди на Международните конкурси за хумористично изкуство в Габрово: Голямата награда на МБХСИ – статуетката “Златния Езоп”; Голямата награда на Международния фестивал на комедийния филм в Габрово – статуетката “Чарли Чаплин”, Международната награда за хумор и сатира в литературата – плакетът “Хитър Петър”.

И един парадокс, който не е публично известен. Ще го огласим, защото той допълва отношенията творец - художествен музей, които ни интересуват.

Първата награда в живота на един творец е многозначна, защото го зарежда с енергия. За Чапкънов това е “Златният Езоп” – Голямата награда на Второто МБХСИ през 1975 година. Статуетката, която той получава, е дело на художника Тодор Цонев. По това време Стефан Фъртунов (първият директор на ДХС) и Радой Ралин – негов съветник и душеприказчик – все още чертаят облика на Биеналето – един от първите световни конкурси в областта на хумористичното творчество. Защото, ако сега, в началото на 21 век, има над 300 международни конкурси за карикатура, през 70-те години на 20 век те са само 3-4: Монреал – Канада, Бордигера – Италия, Кноке Хейст – Белгия и Габрово – България. Габровското биенале обаче и досега няма аналог с шестте си раздела за хумористично изкуство. И докато в другите конкурси привличат участници с големи парични награди, габровци държат да раздават престижни статуетки. Радой Ралин и Стефан Фъртунов искат Голямата награда “Златният Езоп” да бъде направена от голям автор, да бъде с висока художествена и парична стойност⁷ и предлагат да я изпълни прочутият италиански скулптор професор Джакомо Манцу (1908 - 1991)⁸, известен с това, че е направил скулптурни фигури на 50 кардинали и изработил Големите порти на църквата “Свети Петър” в Рим. По това време Манцу е професор по скулптура в Международната академия на изкуствата в Залцбург. “Фъртунов тръгна да се бори за осъществяването на идеята си. Занима посланика ни в Сан Марино, тогава професор Атанас Стойков – лека му пръст! Професорът се стъписа: “Абе, Вие сте луди, как ще занимаваме Манцу с Вашия Езоп!” Тогава Фъртунов, в негов стил, реши направо да пише на Манцу, без каквото и да е съгласуване със съответните органи. И получи отговор. Манцу приемаше безплатно да изработи статуетката и да дари 6 авторски копия на ДХС, които да се връчват като големи награди на Биеналето. После взаимоотношенията все пак се задръстиха от Атанас Божков. Манцу така и не направи Езопа и след 1977 година ми възложиха аз да направя статуетката.” Това е историята на статуетката, разказана ни от професор Георги Чапкънов.

Върху него ляга голямата отговорност да се съревновава задочно с великия скулптор. Прави статуетка, която вече 14 пъти се връчва като Голямата награда и на която великият елин Езоп изглежда различно.

През своя живот Чапкънов получава признание и награди в много страни. Творби на Чапкънов са собственост на много държавни музеи и частни колекции – в България, Русия, Швейцария, Германия, Корея, Япония, Италия, Куба,

Франция, Люксембург, Австрия, Испания, Канада, Аржентина, САЩ, Холандия, Индия и други. Той е носител на престижни награди от международни конкурси: награда на името на Роден от музея "Хаконе" в Япония (1990) за "Екологично присъствие"; награда за съвършенство на музея "Хаконе" в Япония на конкурса за абстрактна скулптура на името на Хенри Мур (1991) за "Х+"; награда на Триеналето на изкуствата в Делхи, Индия (1991), италианското отличие "Сулмона" за чуждестранен автор, връчено му от президента Скалфаро за единствения портрет от натура на маестро Федерико Фелини (1993)⁹ и др.

В България Чапкънов е изваял и портрети на наши интелектуалци – Борис Христов, Радой Ралин, Йордан Радичков, Августин Пейчинов, Теодосий Спасов. Негови творби притежават галериите в Ямбол, Силистра, София и ДХС в Габрово. И независимо, че сам творецът се определя като "ведър човек", той не живее безоблачно: "Противници съм имал за всяко нещо, защото животът ни е доста мръсничък." Обикновено изкуството на големите творци винаги е предизвиквало спорове, но времето е доказвало непреходността на създадените творби. В София Чапкънов създава няколко шедеври: "Пейката с двамата Славейкови" и "Пеперудите" пред Градската библиотека на площад "Славейков", "Балерина" във фонтана пред Народния театър "Иван Вазов", "Похищението на Европа" на чешмичката на ул. "А. Кънчев" и др. Чапкъновото "Слънце" грее от фасадата на НДК. За високата осем метра и осем сантиметра статуя "Света София", поставена върху дванадесет метров пилон, има много спорове, но тя вече се превръща в символ на столицата¹⁰.

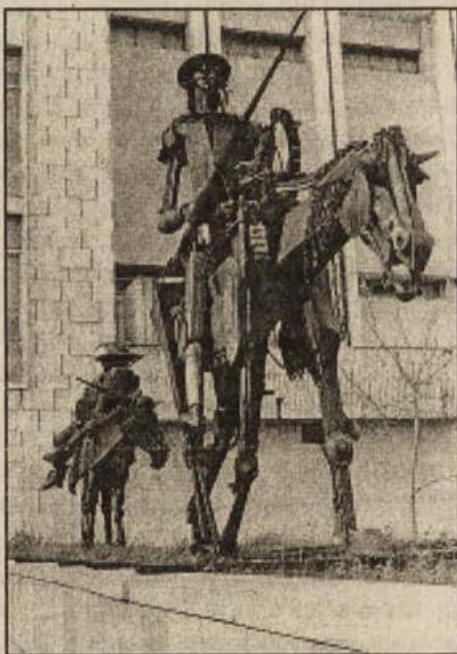
Никъде в България творбите на Чапкънов не се радват на такова признание и любов, както тези в Габрово. Скулпторът признава в едно свое интервю: "Когато трябва да правя неща с по-приложен вид, тогава настъпва времето на умозрителни решения, отхвърляне на някоя идея заради материала, на друга – заради технологията, на трета – заради липсата на средства, и постепенно създавам проект, в който липсват спонтанно чувство и реализация."¹¹ Както подчертава професор Иванова, най-малко подобно заключение може да се направи, когато заставаш пред все още малобройните, но неповторими по замисъл и реализъм, получили вече широко признание, произведения на Чапкънов на открито. Първото от тях е "Хитър Петър" пред сградата на ДХС в Габрово. Този действително хитър герой от фолклора, възседнал умното магаре, става любимец на посетителите на ДХС. Скоро около него застава фигурата на "Чарли Чаплин". Чапкънов споделя: "Неволно разбих образа на четвъртини, защото Чаплин е многопосочен. Да погледне в четирите страни на света, както да тръгне в четирите му посоки." Това е находка на майстора, която отличава неговия Чаплин от други творби. Разрязаната и повтаряща се четири пъти и същевременно въздействаща като единен образ фигура крие в себе си асоциативна характеристика, при която са спазени типичните външни белези на великия артист: костюмът, бомбето, неизменният бастун¹². За скулптурата "Чарли Чаплин" Радой Ралин казва: "Този Чаплин е "разделен" на четири маски, колкото са четирите посоки на света, за да го гледат отвсякъде. Тази скулптура-

компас уверява човечеството, че няма безизходно положение, към която и посока да си се отправил, ако за ориентир ти служи смехът и неговото живо олицетворение – Чарли Чаплин.”¹³

“Въздействието на монументалните скулптури на Чапкънов върху посетителите на ДХС може да се изрази с една дума – магнетизъм! Спира автобус с деца или чуждестранни туристи пред ДХС и неизменната им реакция е да се втурнат към скулптурите в Парка на смеха. Изтъквам поведението на децата и чужденците като най-непредубедената категория посетители, които не знаят и не питат кой е авторът. Те се радват на фигурите и се фотографират с тях. Творбите на Чапкънов ги грабват със своята непосредственост, със заложения в тях порив към доброто, красивото и стойностното, с хармоничните си пропорции и щастливо вписване в околната среда. Те принадлежат на колоси на духа, на волнодумни поборници за човешки правдини и одухотворяват едно пространство с историческа и физическа натовареност.”¹⁴

Така въздействат творбите на Чапкънов на обикновените хора. А необикновените – творците – изпадат в екстаз пред тях. Ето какво казва Радой Ралин за скулптурата “Дон Кихот”: “Набрал философски кураж и години, омърдял от личен опит и всекидневно вживяване в световните тревоги, на Георги Чапкънов бе съдено да постигне нов скок – и за себе си, и за цялата ни сатира. Да изваеш паметник на Дон Кихот, означава да сътвориш паметник на незнатния световен идеалист, себежертвен търсач, на героя на нравствения ангажимент, у когото думите предизвикват делата и делата усъвършенстват думите. Това е задача-подвиг.”¹⁵

Чапкънов съзнава, че в Габрово е сътворил емблематични паметници и че Габрово го заслужава. “Габрово е автентичен град в центъра на България, който не прилича на никой друг не само с облика си, но и с хората си. Габровци не трябва да допускат помръкване на блясъка на града като хумористичен град с атмосфера, защото той трудно е създаван и не бива да допусне батърдисване на своите достойнства, начело с тази световна институция ДХС – габровско и национално достояние. Няма друг такъв музей в света като Дома. Той трябва да бъде кътан от Министерството на културата и цяла

Георги Чапкънов. Дон Кихот и Санчо Панса, композиция, бронз. “Парк на смеха”, Габрово.

България, защото я прославя по неповторим начин пред света.”¹⁶ Това са думите, с които Чапкънов ме изпрати на 19.04.2004 година, след като два часа бяхме разговаряли в ателието му в София и той отговаряше на моята анкета.

И така, да се върнем отново на въпроса за отношенията художествен музей – творец. От направените разсъждения и конкретни примери от практиката на ДХС в изследването се налагат следните изводи:

ЗА ТВОРЦИТЕ:

1. Те се отнасят към музея като към институция, която трайно би съхранила творбите им и би ги опазила за поколенията. Публичните колекции ги привличат повече от частните именно заради възможността за показване пред широка публика.

2. В отношението си с музеите в България творците оставят комерческия интерес на заден план. Те са склонни да даряват своите творби в музея с ясното съзнание, че само там тяхното изкуство може да бъде популяризирано в подходяща среда.

3. Художествените музеи често организират конкурси, които са форма на съревнование на стилове, похвати, творчески изказ и други.

4. Творците помагат на музея в неговата експозиционна дейност, като предлагат подходящо аранжиране на собствените си изложби и активно участие в начина на популяризиране.

5. Творците са и учители – на младото поколение и на цялото общество. Чрез своето творчество те формират естетическите вкусове на обществото, въздействат пряко върху неговото хуманизиране. В този процес творците не са сами и именно в образователната и естетизираща функция на изкуството те са съпричастни с музеите.

ЗА ХУДОЖЕСТВЕНИТЕ МУЗЕИ:

1. Първостепенна задача на екипа на един художествен музей е да работи в пряка връзка с творците. Музейните специалисти трябва да познават съвременните автори, да следят (според спецификата и търсенията си) техните художествени изкази и постижения, да “инвестират” в младите автори, като им предлагат възможности за изява в самостоятелни и групови изложби.

2. Отговорността на художествените музеи пред поколенията се състои в способността да се преценяват и колекционират онези автори и творби, които се превръщат в жалони на творческите процеси и стилове на своето време. В този смисъл музеите трябва да формират колекции по различни признаци: жанрови колекции, авторови колекции, стилкови колекции, тематични колекции и други.

3. Художествените музеи са публични институции, които са призвани да показват изкуството в подходяща естетизирана среда и да спомогат за оформяне

на естетическо чувство у публиката. На тяхна територия се осъществява процесът на възприемане на художествената творба и в този смисъл те се явяват посредници в творческото възприемане на творбите. От умелото показване на творбите, съчетано с въздействието и на други синтетични изкуства, както и с поставянето на твореца и неговите естетически търсения в центъра на публичните изяви зависи съпреживяването на изкуството от публиката.

Б Е Л Е Ж К И

¹ Архив ДХС. Анкета на н.с. Татяна Цанкова с професор Чапкънов, проведена на 19.04.2004 година в ателието му в София.

² Пак там.

³ Пак там.

⁴ Иванова, Венета, Георги Чапкънов. БХ.1988, с. 61.

⁵ Пак там, с. 87.

⁶ Енциклопедия България, т. 7, БАН, С.; 1996, с. 402.

⁷ Архив ДХС. Анкета на н.с. Татяна Цанкова с професор Чапкънов, проведена на 19.04.2004 година в ателието му в София.

⁸ По-подробно за него виж: Българска енциклопедия А-Я, БАН, 1999, с. 631, както и Енциклопедия Britannica, т. 7, 1988, с. 804.

⁹ Трейман, Д., Т. Цанкова. Албум - каталог "Георги Чапкънов и Борис Димовски", ДХС, Габрово, 1997.

¹⁰ Йолова, Ива. Чапкънов облича "София" в бронз и сребро. В. Труд, 23 ян. 2002; Кръстева, Е. София като изложбена зала на Чапа. В. Монитор, 11 окт. 2002 г.

¹¹ Иванова, В. Цит. съч., 60-61.

¹² Пак там, с. 61.

¹³ Ралин, Радой. Откритието се превръща в реванш. Георги Чапкънов възкреси Дон Кихот в бард на износените и неосъществени хора. В. Континент, бр. 37, 24-25 февруари 1995.

¹⁴ Архив ДХС, Стефка Боева. В защита на Чапкънов – материал, разпространен от името на ДХС на 10.11.2000 година до всички медии в отговор на нападките на Инициативен комитет срещу статуята на Чапкънов "Света София".

¹⁵ Ралин, Р. Откритието се превръща в реванш. Георги Чапкънов възкреси Дон Кихот в бард на износените и неосъществени хора. В. Континент, 37, 24 – 25 февр. 1995.

¹⁶ Архив ДХС. Анкета на н.с. Татяна Цанкова с професор Чапкънов, проведена на 19.04.2004 година в ателието му в София.

THE ART MUSEUM AND THE ARTIST

Tatyana Tsankova

Summary

The research studies the relations between the House of Humour and Satire as an art museum and Georgi Chapkunov, an artist and sculptor. Chapkunov has sculpted the statues of *Hitar Petar*, *Charlie Chaplin*, *Don Quixote* and *Sancho Panza* in the *Park of Laughter* in Gabrovo. His work is the prestigious Grand Prix of the International Biennial of Humour and Satire in the Arts – the *Golden Aesop* statuette. Chapkunov's creative ideas are woven into the building-up of the one and only House of Humour and Satire in Gabrovo.

Art museums are public institutions called upon to assemble collections – genre, solo, style ones, etc. – and to exhibit art in a matching aesthetic environment. They facilitate the formation of a sense of the aesthetic with the public. It is on their territory that the process of perception and living-through the art works is happening, and in this sense, museums act as intermediaries between the artist and the admirers of his work.